

Yttrande
Dnr U2021/00554
Regeringskansliet
Utbildningsdepartementet
103 33 Stockholm

Stockholm den 10 juni 2021

Skolbibliotek för bildning och utbildning (SOU 2021:13)

Sammanfattande synpunkter

Svensk biblioteksförning anser att utredningen har genomfört ett gediget arbete och vi är överlag mycket positiva till utredningens förslag. Om förslagen genomförs, vilket vi verkligen hoppas, kommer landets elever få en betydligt bättre och mer likvärdig skolbiblioteksverksamhet som stärker deras läsutveckling och medie- och informationskunnighet.

Svensk biblioteksförning vill särskilt framhålla att:

- Det är avgörande att det ställs tydliga lagkrav på bemanning av skolbiblioteken
- Skolbiblioteksverksamhet bör så långt det är möjligt bedrivas på respektive skolenhet
- En skolbibliotekarie ska i första hand vara fackutbildad inom biblioteks- och informationsvetenskap
- Som stöd för skolbibliotekarierna behöver det inrättas system för bland annat lokal fortbildning och kvalitetssäkring av deras verksamhet, genom exempelvis skolbibliotekssamordnare eller skolbibliotekscentraler
- För att möta ett ökat behov av skolbibliotekarier behöver antalet utbildningsplatser ökas väsentligt och en särskild satsning på utökad forskarutbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap genomförs
- Bemannade skolbibliotek för landets samtliga elever kräver en tillräcklig och stabil finansiering

Allmänt

Eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska ha tillgång till skolbibliotek. Så formuleras kravet i skollagen som gällt sedan första juli 2011. Men eftersom detta krav inte närmare specificerats har vi idag en

situation där endast omkring 45 procent av landets elever i grund- och gymnasieskolan har tillgång till ett bemannat skolbibliotek. Vissa kommuner har under lång tid byggt upp en framgångsrik skolbiblioteksverksamhet, medan många andra tyvärr inte prioriterat frågan. Den svenska skolan ger därför inte likvärdiga förutsättningar till eleverna. När skollagen infördes fanns en förhoppning på att den skulle stärka skolbiblioteken, men dessa förhoppningar har tyvärr inte infriats. Det står därför klart att lagstiftningen avseende skolbibliotek behöver skärpas.

Vad som däremot hänt är att det idag råder en bred enighet om skolbibliotekens och skolbibliotekariernas betydelse för elevernas kunskapsinhämtning. Inom ramen för arbetet med den nationella biblioteksstrategin tog forskaren Cecilia Gärdén fram en forskningsöversikt som gick igenom aktuell forskning under perioden 2010 – 2015. På frågan om skolbiblioteket spelar någon roll för elevernas lärande och prestationer svarade hon otvetydigt ja. ”Många års tvärvetenskaplig, internationell forskning visar att bemannade skolbibliotek som sam-spelar nära med ämnesundervisningen kan ge väsentliga bidrag till elevers lärande”, skrev hon bland annat. Forskningsöversikten visade också på behovet av samarbete mellan lärare och skolbibliotekarier och betydelsen av rektorns stöd.

I regeringsförklaringen 2015 aviserade statsminister Stefan Löfven en satsning för att öka bemanningen på skolbiblioteken. Satsningen, som konkretiserades under våren 2016, omfattade totalt 75 miljoner kronor under åren 2016 – 2018. Medlen fördelades utifrån ”Förordning (2016:370) om statsbidrag för personalförstärkning i skolbibliotek” där långsiktiga ambitioner och skolor med låga kunskapsresultat prioriterades. Intresset för att söka statsbidraget var stort, vilket tydde på ett uppdämt behov. Men Skolverkets utvärdering visade också en osäkerhet bland huvudmännen om de långsiktiga effekterna och risker för att det endast skulle bli en tillfällig personalförstärkning.

Från den första juli 2018 gäller nya läroplaner för grund- och gymnasieskolan. Där är rektorns ansvar för skolbibliotekens verksamhet förtydligat. I läroplanerna nämns att ”skolbibliotekets verksamhet ska användas som en del i undervisningen för att stärka elevernas språkliga förmåga och digitala kompetens”.

Skolverket har också gått igenom hur skolbiblioteken används för att stärka utbildningens kvalitet. Den viktigaste slutsatsen var att skollagen behöver innehålla tydliga skrivningar om skolbibliotekens pedagogiska roll, vilket idag saknas. Man fann också att ”kunskapen om skolbibliotekens syfte och roll och skolbibliotekariers kompetens är låg hos lärare och skolledare”, samt föreslog konkreta åtgärder för att komma tillrätta med det. Slutligen pekade man också på att det behövs en långsiktig finansiering av skolbiblioteken.

Skolinspektionen har i sina tidigare granskningar sett att skolbiblioteken inte i tillräcklig utsträckning används som en pedagogisk resurs. Myndighetens kvalitetsgranskning av, om och hur skolan använder skolbiblioteket som pedagogisk resurs visade också stora variationer i de granskade skolorna. Generellt fann man att skolbiblioteken i låg utsträckning är en integrerad del av skolornas pedagogiska verksamhet och de är inte synliga i skolans kvalitetsarbete. På de skolor där det fungerar bättre är rektorn väl insatt i skolbibliotekens verksamhet.

Vi kan alltså se att allt fler har insett betydelsen av skolbiblioteken de senaste åren. Det har också förstärkts av att vi haft en samhällsdebatt som uppmärksammat de ökade behoven av läsförståelse, digital kompetens och källkritik. Det har också tagits fram konkreta förslag för att skolbiblioteken ska vara en väl förankrad och integrerad del av skolans pedagogiska verksamhet. Det råder även en bred politisk samsyn om detta. Vad som hittills saknats är konkreta åtgärder för att gå från ord till handling.

Därför välkomnade Svensk biblioteks förening att regeringen i november 2019 tillsatte en utredning med uppdrag att ta fram förslag "för att stärka skolbiblioteken i syfte att ge alla elever i förskoleklassen, grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan likvärdig tillgång till skolbibliotek." Svensk biblioteks förening har också varit i nära kontakt med utredningens kansli och det är vår bild att utredningen bemödat sig om att ha en bra dialog med berörda samhällsinstitutioner.

Som vi nämnt ovan är Svensk biblioteks förening i huvudsak nöjd med utredningens förslag. De ger sammantaget förutsättningar för en historisk satsning på skolbiblioteksverksamheten i Sverige, vilket skulle gynna elevernas kunskapsinhämtning och bidra till en ökad likvärdighet. Samtidigt krävs det att utredningens förslag genomförs i sin helhet för att de önskade effekterna ska uppnås; lagkrav på bemanning, fackutbildade bibliotekarier, fler utbildningsplatser, skolledningens ansvar samt en långsiktig finansiering är alla nödvändiga beståndsdelar i en lyckad reform. Vår förhoppning är nu att den breda politiska enighet som finns kring skolbibliotekens betydelse ska omsättas i politisk handling.

Nedan återfinns Svensk biblioteks förenings syn på utredningens förslag och bedömningar.

Bemanning

"Utredningen föreslår att det ska framgå av skollagen att skolbibliotek ska vara bemannade." Detta är för oss centralt. Vi håller också med om formuleringen "Fackutbildade bibliotekarier har, genom sin professionsförberedande utbildning, fått möjlighet att utveckla kunskaper och färdigheter som ger dem särskilt goda förutsättningar att främja elevers läsande och medie- och informationskunnighet. I andra hand kan personal med en annan relevant examen, exempelvis lärarexamen, anställas för skolbiblioteksverksamheten." Utredningen vill inte sätta ett exakt antal bemanningstimmar per elevantal (som till exempel nu föreslås i en utredning angående elevhälsans personal). Där kunde man ha sett en skarpare formulering, men vi förutsätter att detta blir tydligare i Skolverkets allmänna råd som utredningen föreslår ska komma som vägledning för skolledare. Att en skärpning av kraven behöver följas upp är dock tydligt för att utredningens förslag verkligen genomförs i praktiken.

På varje skola

Utredningen föreslår att eleverna ska ha tillgång till bemannad skolbiblioteksverksamhet på i första hand den egna skolenheten, med respektive rektor som chef. Det är väsentligt för att ge förutsättningar för att skolbiblioteken blir en integrerad del av undervisningen. Utredningen föreslår dock att undantag för detta kan medges om "skolbiblioteket eller folkbiblioteket ligger i skolans direkta närhet eller att elevantalet är så litet att det inte är rimligt att bedriva skolbiblioteksverksamhet på den egna enheten." Detta är enligt oss en

vettig avvägning och möjliggör lokala flexibla lösningar, samtidigt som de övergripande målsättningarna inte riskerar urholkas.

Kompetens

För att nå upp till den kvalitet som utredningen eftersträvar krävs fler fackutbildade bibliotekarier. Utredningen föreslår därför en utökning av antalet utbildningsplatser inom biblioteks- och informationsvetenskap med 100 platser per år, en ökning om närmare 20 procent. Utredningen föreslår också en forskarskola inom biblioteks- och informationsvetenskap. "En sådan forskarskola förväntas stärka biblioteksforskningen och förbättra universitetens och högskolornas möjligheter att rekrytera undervisande personal med rätt kompetens till utbildningarna inom biblioteks- och informationsvetenskap, vilket har särskilt stor betydelse när utbildningsplatserna ökar."

Bägge dessa delar är av största vikt för att uppnå den kvalitet och likvärdighet på skolbiblioteksverksamhet som utredningen eftersträvar.

Utredningen föreslår också en 60 poängs utbildning *Vidareutbildning av lärare för skolbiblioteksverksamhet, VALS*. Den ska anordnas under en treårsperiod. Detta ser vi dock som en nödlösning för att tillgodose behoven i de kommuner som inte lyckas rekrytera fackutbildade bibliotekarier. Vi har förståelse för att det kan vara nödvändigt just under en övergångsperiod, men förslaget bör inte permanentas. Det finns en stor brist på lärare och dessa behövs i första hand som just lärare. Precis som utredningen föreslår är det däremot viktigt att bibliotekarier och lärare lär sig att samarbeta och det gärna redan i grundutbildningen: "Bibliotekariers och lärares förståelse för varandras kompetenser är central för ett väl fungerande samarbete. Utredningen bedömer att det vore fördelaktigt om lärarutbildningen och utbildningen inom biblioteks- och informationsvetenskap samarbetade mer med varandra." Om nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS) inom Skolverket får uppdraget att stötta utveckling och fortbildning anser vi att NCS bör förstärkas med kompetens inom MIK.

Skolledning

Vår erfarenhet säger oss att det stämmer väldigt väl att skolledare behöver få tydligare vägledning kring skolbiblioteken bland annat i läroplaner, men också som Allmänna råd från Skolverket. Utredningen skriver bland annat: "Det är därför viktigt att såväl skolbibliotekarier och lärare som rektorer och skolchefer behandlar skolbiblioteksverksamheten som en del av den pedagogiska verksamheten. Utredningen föreslår att det ska tydliggöras i läroplanerna att rektor ska ansvara för att samarbetsformer utvecklas mellan skolbibliotekarier och lärare. Rektor kan på detta sätt skapa förutsättningar för en skolbiblioteksverksamhet som på olika sätt stärker elevers bildning och utbildning." Vi stöder utredningens förslag att rektor i första hand ska vara chef för personalen i skolbiblioteket, som på det sättet naturligt kommer in i kvalitetsarbetet. Om en skolbibliotekarie har ansvar för flera skolbibliotek kan det dock vara aktuellt att det är skolchefen som är chef, kanske särskilt i små kommuner.

Skolbibliotekssamordnare

Det är absolut nödvändigt att skolbibliotekarierna får möjlighet till stöd och fortbildning för sitt uppdrag. En del av det kan organiseras med hjälp av skolbibliotekssamordnare eller skolbibliotekscentraler. "Utredningen bedömer att det finns tydliga fördelar med att på skol-

huvudmannanivå utse en skolbibliotekssamordnare som exempelvis kan hålla i nätverk, anordna kompetensutveckling och delta i rekryteringar. Denna typ av aktiviteter bedöms bli ännu viktigare när skolbibliotekets uppdrag förtydligas och när fler skolbibliotekarier anställs. En skolbibliotekssamordnare kan också på olika sätt arbeta för en ändamålsenlig samordning av beståndet och bemanningen.” Vi delar helt denna uppfattning.

Skolbiblioteksplaner

Vi stöder utredningens förslag att skolbiblioteksplaner blir obligatoriska och kopplas till kommunernas biblioteksplaner. I det fall där samverkan sker mellan folkbibliotek och skolan är det absolut nödvändigt att skolbiblioteksuppdraget regleras skriftligt i en särskild överenskommelse och att denna anmäls till Kungliga biblioteket.

Regional biblioteksverksamhet och skolbibliotek

Utredningen föreslår en ändring av §11 bibliotekslagen som öppnar för ett utökat uppdrag för den regionala biblioteksverksamheten avseende skolbiblioteken. Vi välkomnar mer samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet i stort för att sprida kunskap, bredda perspektiven och bättre utnyttja gemensamma resurser. Det regionala biblioteksuppdraget är dock komplext och förutsättningarna och arbets sättet skiljer sig avsevärt åt mellan landets regioner. Detta gör att vi skulle vilja se en fördjupad utredning av denna fråga innan utredningens förslag förverkligas.

Finansiering

Utredningen argumenterar väl för att skolbibliotek av hög kvalitet bidrar till stora samhälls-ekonomiska vinster i form av bättre kunskapsresultat. Kostnaden för brister i läsförståelse och medie- och informationskunnighet är stora både för individen och samhället i stort. Trots detta innebär utredningens förslag en kostnadshöjning för landets skolhuvudmän.

2018 genomförde Svensk biblioteks förening tillsammans med DIK en beräkning av vad det skulle kosta att uppnå en bemanning på en bibliotekarie per 300 grundskoleelever samt en per 400 elever i gymnasieskolan. Våra beräkningar visade att det skulle kosta omkring 1,5 miljarder att uppnå en godtagbar bemanning av skolbiblioteken. Utredningens beräkning visar en väsentligt lägre kostnad, omkring 485 miljoner kronor när förslagen är genomförda, varav den absoluta merparten går till landets skolhuvudmän.

Oavsett den exakta storleken på kostnaderna för att genomföra utredningens förslag är det avgörande att staten tar ansvaret för att de föreslagna ambitionshöjningarna finansieras fullt ut. Bristande resurser har länge angetts som skäl till bristande skolbiblioteksverksamhet och vill man uppnå en permanent förbättring krävs en stabil finansiering.

Statistik

Tillgången till tillförlitlig statistik för landets skolbiblioteksverksamhet är idag bristfällig. Det gör att det råder osäkerhet vilka resurser i form av bemanning och medier som finns på landets skolbibliotek. Anledningen till detta beror till stor del på låg svarsfrekvens i den statistikinhämtning som görs av Kungliga biblioteket. Statistiken visar också endast skolbibliotek med minst halvtidsbemanning, vilket är en uppenbar brist. Det finns anledning att även utveckla Skolverkets statistikinhämtning avseende skolbiblioteksverksamhet, bland annat är det ett problem att skolbibliotekarier inte räknas in bland pedagogisk personal.

Tillförlitlig statistik är nödvändig för att kunna följa upp hur skolbiblioteken och dess resurser används, inte minst är detta viktigt vid större förändringar av typen som utredningen föreslår. Vi stöder därför utredningens förslag att Kungliga biblioteket och Skolverket får i uppdrag att gemensamt utveckla skolbiblioteksstatistiken. Vi ställer oss också bakom utredningens övriga förslag på detta område.

I detta ärende har Svensk biblioteksförnings generalsekreterare Karin Linder beslutat. Jenny Nilsson och Björn Orring har varit föredragande.